

LA DESAMORTITZACIÓ DELS ORDES MONÀSTICS CISTERCENS A LES COMARQUES LLEIDATANES

CARME SOLSONA I SORROSAL

Situem la desamortització com una peça més en el procés de canvi de l'antic règim a la societat liberal, aquest procés necessitarà tot el segle XIX per a consolidar-se. La desamortització juntament amb altres mesures com la desvinculació i la dissolució del règim senyorial serà molt important a l'hora de configurar l'agricultura contemporània. En aquest cas ens interessarem per l'estudi de les terres dels ordes monàstics cistercencs a Lleida durant la desamortització de Mendizàbal i Espartero, des de 1838 quan comencen a posar-se a subhasta els béns fins al 1851 quan el concordat amb la Santa Seu ja posa fi a la venda de béns. A grans trets presentarem els béns subhastats i els resseguirem fins el moment del remat. Tot i això amb els resultats a les mans, ens afegim a l'opinió de Richard Herr¹ i de Josep Fontana,² segons els quals la venda d'aquestes terres desamortitzades difícilment podia canviar l'estructura agrària de qualsevol indret.

Amb un cert retard respecte la resta d'Espanya, el mes de juny de 1838 es posaven a la venda els béns de la desamortització de Mendizàbal a Lleida. En aquesta província es disposava d'ordes monàstics propis i foranis amb propietats a la província. Els ordes monàstics que comptaven amb finques urbanes i rústiques eren els monjos de Poblet, els de Santes Creus, els cistercencs de la Granja d'Escarp, els de Lavaix i les monges de Tamarit de Llitera i de Vallbona de les Monges. Atès que la informació de l'orde del Cister quedava un xic pobra hi hem afegit les propietats de tots els ordes monàstics, els benedictins de Montserrat, els cartoixans de Scala Dei i els premonstratesos de les Avellanes.

Per tal de poder explicar el procés desamortitzador de forma seqüenciada l'he distribuït de la següent forma: en una primera part explicaré la subhasta de finques rústiques i urbanes, sense menystenir la qüestió dels censals. Posteriorment, en una segona part observarem les cotitzacions i els beneficiaris tot preguntant-nos certs aspectes sobre aquesta important transacció de finques que suposa la desamortització, tot lligant-la amb la instauració de la revolució liberal i amb el canvi del tipus de propietat.

---

1. HERR, R. "El significado de...", *Moneda y Crédito*, 131, pàgs. 55-94.

2. FONTANA, J. "La desamortización de Mendizábal....." dins *Historia Agraria de España.....*, pàgs. 219-244.

PRIMERA PART: FINQUES RÚSTIQUES

La informació de què disposem de les terres desamortitzades ens la donen els butlletins de la província, els contractes notariais i els llibres d'hisenda, però tots ells habitualment ens aporten informació escadussera de la qualitat de les terres. Quan aquesta informació apareix es tracta de terres de secà, de tercera qualitat, dedicada al conreu de cereal i amb rendiments baixos. També ens dóna les mesures de cada parcel·la en jornals i pórques, però curiosament les finques se subhasten amb les mateixes dimensions que tenien abans d'ésser expropiades, per la qual cosa cada finca té el seu comprador potencial. Observarem la convivència de grans finques i de molt petites. Si les dades del clergat són extrapolables a les altres terres no eclesiàstiques, podríem dir que minifundi i latifundi conviuen i ho seguiran fent perquè l'adquisició de terres polaritzarà encara més la concentració de grans hisendes en poques mans i, d'altra banda, afectarà més la petita propietat. Tot plegat ens du a la idea que potser interessava rebaixar la qualitat de les terres per tal que el propietari nouvingut tributés menys.

Pel que fa a les terres, com podeu observar en el quadre I el volum de terres desamortitzades a Lleida és de 3.143 finques rústiques que reunien 42.856 jornals. Però si solament ens fixem en la terra dels ordes monàstics la xifra és de 320 finques, és a dir el 10,18% de tot el volum de finques subhastades a Lleida i 19.974 jornals,³ o sigui el 46,60% del total de terres subhastades. De fet, a Lleida els ordes religiosos més rics eren els foranis com els monestirs de Montserrat, Poblet, la cartoixa de Scala Dei i els premonstratesos de les Avellanès. Aquestes quatre cases no solament reuneixen més terres sinó que a més es tracta d'hisendes, heretats, masos i peces de grandària i qualitat significativament millor a la mitjana.

Si ens seguim fixant en el quadre I donarem un tracte preferent als monestirs cistercencs i posteriorment als altres ordes monàstics.

El monestir de Poblet reunia vuitanta-cinc finques de diferents dimensions que sumaven 4.309 jornals. Voldria destacar les següents:

L'Heretat Tarassó a Balaguer de 336 jornals de terra erma i la del terme d'Almenara de 637 jornals de terra erma, adquirides per Jaume Mestres Cendrós, comerciant, diputat i hisendat de Barcelona i el seu fill Jaume Mestres Segarra, comerciant resident a Agramunt. Els mateixos compradors també remataven "l'Heretat Torre Neral", que vindria a formar part de l'anomenat avui dia Castell del Remei de 300 jornals de terra (amb una part de les finques pertanyents al Capítol de Solsona, tot plegat era conegut com la Torre del Bisbe, atès que el bisbe de Solsona podia estiuajar en aquest indret).

La Hisenda Montsuar, al terme de la Fuliola de 236 jornals i les Cases de Barbens de 231 jornals van ser comprades per Bentura Vidal i Francesc Puig. D'aquest darrer sabem que residia al Poal, Balaguer i a Lleida on el 1850 era alcalde, si ens fixem en la llista de grans contribuents de la província de Lleida ocupa el número 34, de fet, va ser dels grans compradors.

---

3. Hem considerat 1 ha=2,5 jornals.

El Tallat, a Montblanquet, era una finca de 127 jornals amb el santuari, lloc típic d'aplecs adquirit per Manuel Berenguer, notari de Montblanc.

Una hisenda al terme de Belcaire de 2.165 jornals de terra campa, compra da per Ermengol Villaginés de Belianes. Sobre aquesta finca pesava un gravàmen que datava de 1672, segons el qual els veïns de Belcaire i Pinell podien disposar de les herbes fins al 1844.

Les finques de Poblet es troben repartides per unes vint poblacions de l'Urgell, la Noguera i el Segrià. Les subhastes deuri en estar prou renyides atès que la xifra de cotització arriba a 220%, força més alta que la mitjana provincial.

Els monjos de Santes Creus reunien deu petites finques i drets senyoria ls al terme de Montalbà, tot plegat sumava noranta-set jornals. Foren adquirides el 1848 per Manuel Tubau, notari de Lleida i accionista del futur Canal d'Urgell. Segurament es deuria tractar de prats per a la transhumància del bestiar, el preu de remat fou el de taxació.

El monestir de la Granja d'Escarp tenia petites finques excepte una heretat de 494 jornals de terra erma a Seròs rematada per Gregori Ibarz de Mequinensa per a cedir-la a Marià Vilagrassa, comerciant de Saragossa. El preu del remat és certament diferent segons les fonts que consultem, el butlletí de la província ens dóna la xifra de 48.000 rals de bilió, el protocol del notari Aixalà, 405.000 rals i el llibres d'hisenda 362.233 rals. De fet, si sumem pacientment la xifra de cada paga anual, la xifra correcta és la darrera. La finca tenia un gravàmen que era obligatori respectar uns anys, i és que els fems estaven arrendats a Marià Quer de la Granja d'Escarp, hisendat, diputat conservador a les Corts el 1876. Les altres finques estaven situades a Massalcoreig i la Granja d'Escarp comprades per Francesc Montfort, qui a la vegada rematava el convent que havia estat taxat sengles vegades i el 1850 fou adquirit per aquest hisendat important de Torrent de Cinca, però l'edifici ja era enrunat i l'utilitzà per a magatzems. L'arxiu és al Archivo Histórico de Madrid i consta d'una col·lecció de 114 documents diversos.

El juliol de 1835 pujaren a Santa Maria de Lavaix un grup de milicians exaltats i armats que obligaren els frares a fugir a corre-cuita. No hi hagué víctimes, però els veïns del Pont de Suert entraren a destruir el convent i a endur-se objectes valuosos. Les cases benestants del Pont de Suert poden lluir calaixeres, quadres, reixes, balcon... Entre les relíquies es conserva un bocí de les grealles que martiritzaren Sant Llorenç a Osca avui guardades a l'església parroquial. Les romanalles del seu convent, subhastat el 1848 i utilitzat una temporada com a fàbrica, avui resten sota el pantà de les Escaldes, se'n veu encara el campanar en cas de disminució del cabal d'aigua. El monestir tenia petites finques als termes de Lareu, Montiverri, Rosselló i el Pont de Suert, adquirides per Francesc Murlans Torres (comerciant i hisendat, comprà terres a la desamortització a Sòria) i Antoni Viadera (diputat conservador a les Corts el 1876), ambdós de Madrid, i Manuel Tubau de Lleida.

Les monges bernardes de Tamarit de Llitera solament tenien parcel·les de grandària discreta ubicades a Almenar i comprades per Josep Bañeres Gordell d'Almenar, president de la diputació el 1871, diputat progressista republicà el 1873 i conservador el 1876.

L'altre convent femení, el de les Monges de Vallbona, comptava amb 22 jornals de terra a Bellpuig d'Urgell comprades per Jaume Ponts i Gaietà Puig, resident a Belianes, Tàrraga i Talladell. Sortosament salvaren el convent d'estil gòtic, on es guarden les despulles de la reina Violant d'Hongria, esposa de Jaume I.

Si ens fixem en el total de la cotització de les finques monàstiques cistercques la mitjana és de 186%, força més elevada que la mitjana lleidatana, que quedarà en 162%, i que la mitjana dels ordes monàstics, que esdevindrà de 180%. Hem fet ja una lleugera reflexió en el cas de les finques del monestir de Poblet que mostra una xifra de 220%, però en el cas de les monges de Vallbona arriba a 243%, es tractava de terra campa de regadiu rematada en la mateixa data de la subhasta, fet que ja ens informa de la seva qualitat, tot i que les dimensions eren discretes, 9, 8 i 5 jornals.

Observem el quadre I on es pot veure la situació de les terres desamortitzades a la província de Lleida, en primer lloc donarem un tracte preferent als cartoixans, després els benedictins de Montserrat i de Gerri de la Sal i finalment els premonstratesos de les Avellanes.

QUADRE I. FINQUES RÚSTIQUES DESAMORTITZADES ALS ORDES MONÀSTICS

Monestir	Finques	Jornals	Taxació	Remat	Cotització
Monestir de Poblet	85 ⁴	4.309 ⁵	1.255.096	2.762.271	220
Monestir de Santes Creus	10 ⁶	97 ⁷	129.083	129.083	100
Monestir d'Escarp	16 ⁸	567 ⁹	197.306	237.690	120
Bernats de Lavaix	15 ¹⁰	134 ¹¹	206.976	206.976	100
Monges de Vallbona	3 ¹²	22 ¹³	23.270	56.620	243
Bernardes de Tamarit	5 ¹⁴	12 ¹⁵	17.666	17.666	100
Total Cister	143	5.141	1.829.397	3.410.306	186

4. Amb propietats a les poblacions de Boldú, Castellserà, Menàrguens, Balaguer, Almenara, Anglesola, la Fuliola, l'Albagès, Verdú, Algerri, Tragó de Noguera, Albesa, Montblanquet, Bellcaire d'Urgell, Tarròs, el Vilosell, Vinaixa, Boix, la Granja d'Escarp, el Cogul.

5. Terra erma, campa, bosc i hort.

6. Totes les terres al terme de Montalbà.

7. Tot terra campa.

8. Als termes de Massalcoreig i la Granja d'Escarp.

9. Terra horta, campa i 500 jornals de terra erma.

10. Terres a Lareu, el Pont de Suert, Montiverri i Rosselló.

11. Terra campa, horta i prat.

12. Terres a Bellpuig d'Urgell.

13. Tot terra campa.

14. Al terme d'Almenar.

15. Tot terra campa.

Cartoixa de Scala Dei	99	9.161	2.400.135	4.037.614	168
Benedictins	84	4.139	2.502.607	4.312.471	172
Premonstratesos Les Avellanes	3	1.533	225.800	769.399	341
Total ordes monàstics	320	19.974	6.957.939	12.529.790	180
TOTAL Lleida	3.143	42.856	24.074.053	39.224.120	162

*El total a Lleida inclou la resta del clergat regular i secular no monàstic.

Els cartoixans de Scala Dei disposaven d'importants propietats a la província de Lleida, sobretot a Castellldans, les Borges Blanques, el Cogul, l'Albagès, l'Albesa i Juneda, a banda de nou cases al carrer Portalet de Sant Andreu de Lleida. El volum de béns que perdien en aquesta desamortització era de 9.161 jornals, xifra queensem que deuria ser el total de les seves possessions ja que l'orde no reviscolaria. Si la suma de terres desamortitzades ja els situa com l'orde més ric de Lleida, encara resulta més atractiu descriure les seves noranta-nou finques de les quals solament esmentarem les heretats més grans. Es tracta d'una sèrie d'heretats situades al terme de Castellldans:

—L'Heretat Melons, un prat amb oliveres de 1.422 jornals que ocupa els termes de Castellldans, Cogul, Aspa i Artesa de Lleida, fou rematada per un personatge curiós, Joan Baptista Roca, coronel retirat que posteriorment la cedí a Lluís Vandembosche i la Societat Civil Belga, personatge resident a Brussel·les, Barcelona i Lieja, fou el que va introduir a Espanya els comptadors per mesurar l'aigua consumida.

—L'Heretat Matxerri, 1.718 jornals, també prat amb oliveres a Castellldans adquirida pel mateix comprador.

—L'Heretat Sant Jaume, 286 jornals de terra campa rematada per Francesc Aldomà de Castellldans, hisendat, gran contribuent de la província de Lleida, formava part de la Junta del Canal d'Urgell i actuava d'intermediari de Vandembosche.

—Mas Bertran es tracta de 225 jornals de prat a Juneda, Concabella i Castellldans i el mas veí, Mas Pinell, de 125 jornals que llanda amb els termes de Pinell i Miravall. Foren rematats per Joan Baptista Roca que en declarar-se en fallida els cediria a Josep Salomó, comerciant de Lleida, per tornar-los a adquirir una altra vegada el mateix Roca. Per aquests dos masos hi passa el Canal d'Urgell. El mateix comprador incorporaria als seus béns el Mas Roig, 632 jornals de terra de pastura.

—La Torre Sala a les Borges Blanques constava de 323 jornals de terra campa amb oliveres, comprada per Jaume Mestres, Manuel Tubau i Josep Antoni Morlius, comerciant, prestamista, governador de Lleida el 1846 i posteriorment,

accionista del Canal d'Urgell, i de les línies ferroviàries de Barcelona-Saragossa i Reus-Tarragona.

—La Xisperta, heretat de 1.212 jornals de terra de pastura a Castellldans, comprada pel marquès de Remisa, la seva filla, Concepció Remisa, encara en disposava a principis del segle xx. Hi pesava un gravàmen segons el qual els veïns de Juneda tenien dret a talar fusta per escalfar-se i a construir forns de calç mitjançant el pagament de 84 rals al nou comprador. El Pla dels Ollers, 220 jornals de terra erma, també adquirit pel marquès de Remisa.

Però allò més interessant d'aquests masos no és solament la seva extensió sinó el fet que encara avui dia segueixen conservant els mateixos noms i aviat es varen convertir en grans superfícies de terra campa regada per les aigües del canal d'Urgell, que precisament travessa algunes heretats i ja tindrem ocasió de relacionar-ho posteriorment tot plegat en l'apartat dels compradors.

Aquests masos foren rematats instantàniament juntament amb les cases del carrer Major de Castellldans, les subhastes deuriem provocar certes tensions, fet que queda palès en alguns documents i en la mateixa xifra de cotització. També és curiosa l'aparició d'un personatge, Joan Baptista Roca, coronel graduat i retirat que es presentava a rematar per declarar-se posteriorment en fallida. Aleshores apareixien els autèntics propietaris, la societat d'Ignasi Girona, els Mestres, Francesc Murlans, Josep Antoni Morlius i Lluís Vandembosche que pagaran en títols de deute públic.

Pel que fa als monjos benedictins, anomenats també monjos negres, hem de distingir els de Gerri de la Sal i els del monestir de Montserrat. Els de Gerri de la Sal solament comptaven amb cent jornals, però es posaren a la venda les salines en plena producció, aquestes instal·lacions es remataren per deu vegades el preu de la seva taxació i van ser adquirides per Manuel Bresca de Màlaga. Disposaven d'un bosc anomenat "Monte Cuberos" de dues hores de diàmetre als termes d'Espluga-Solduga comprat per Maties Gual de Coll de Nargó. La resta de les seves finques seran rematades per habitants de poblacions properes. Del convent encara en queden restes, sabem que fou utilitzat com a fàbrica i l'església com a magatzem.

El monestir de Montserrat perdia 4.037 jornals situats a Alentorn, Artesa de Segre i Vilbes, excepte la Hisenda Condals situada a Cervera i Sant Pere dels Arquells, se subhastà fraccionada atès que constava de terra campa, horta, molí, vinya, bosc i terra erma, però fou rematada sencera per Francesc Murlans Torres, negociant resident a Madrid i Barcelona.

Els prats coneguts amb els noms de l'Heretat Montalé-Bullidor a Ivars d'Urgell i la Granja Miravall a Castellldans foren comprats per Jaume Ceriola, de Barcelona, per aquestes finques avui hi passa també el Canal d'Urgell.

Finalment, l'única casa de premonstratesos de la província era a les Avellanes, les seves propietats s'estengueren per Os de Balaguer, Santa Linya, les Avellanes i Sant Salvador de Toló i sumen 1.533 jornals. Cal destacar l'heretat anomenada Notra Senyora del Bon Repòs a Sant Salvador de Toló de 1.277 jornals adquirida

per Antoni Jordà Santacreu, de Madrid, i el convent on es guarden les despulles dels comtes d'Urgell, Ermengol VII i la seva muller, fou comprat per Manuel de Oviedo Gil, de Madrid, general, governador militar de Lleida. La resta de petites finques i cases seran rematades per veïns del monestir.

Aquesta valuosa informació pot ser utilitzada per tal de poder-nos fer una idea aproximada de les terres de conreu lleidatanes al segle XIX. Segons això podem dur a terme una anàlisi acurada del tipus de terra posada a la venda.

Tipus de terra desamortitzada

El paisatge agrícola de les terres monàstiques desamortitzades quedava configurat pel predomini dels prats i de la terra campa de secà. Molt poc bosc i terra erma i encara menys vinya i olivera. La poca terra de regadiu i els horts s'escampen al voltant dels rius i rierols o pous i mines d'aigua. L'agricultura de terra campa o de terra de sembradura predominava en aquestes finques ubicades a les comarques de la plana. El conreu deuria ser blat, a diferència de les comarques muntanyenques on predominava el sègol. De tota manera els rendiments no eren elevats, els podem situar entre els més baixos de Catalunya.

Pel que fa a la vinya i als cultius arbustius-arboris en general pensem que a mitjan segle XIX no devien interessar gaire al clergat i el destinaren a terres marginals, de fet el monestir de Poblet i Scala Dei concentren part de la vinya desamortitzada a Lleida i ja podem observar que és poca (vegeu quadre II).

L'explotació del bosc comportava ocasionals i quantioses rendibilitats econòmiques, estaven situats a les comarques dels Pallars o la Segarra.

Pel que fa al prat, l'Urgell i les Garrigues havien estat tradicionalment zones de pastura aprofitada pels ramats transhumants que hi hivernaven, però a mesura que augmenta la superfície cultivada durant el segle XIX, el nombre de prats va entrar en recessió i el bestiar era alimentat amb ferratges, aquí caldria afegir-hi els prats de Scala Dei a Castellans. El fenomen d'especialització ramadera anava paral·lel al d'especialització agrícola, com diu Pierre Vilar.¹⁶

Entre les superfícies de terra erma subhastada a Lleida hi ha l'heretat de 494 jornals dels bernats d'Escarp a Seròs i la dels bernats de Lavaix a Ponts d'uns 50 jornals.

Per tal de llegir millor la informació recollida hem elaborat una taula de distribució amb xifres absolutes i relatives que permet comparar l'extensió i el nombre de finques. Observarem la microparcel·lació i les hisendes, les heretats i els masos de dimensions importants, els dos extrems conviuen a les terres lleidatanes i ho seguiran fent malgrat l'intent de reforma agrària que suposa la desamortització.

16. VILAR, P. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Vol. 3, p. 332.

QUADRE II. TIPUS DE TERRA I PREUS

Tipus de terra	Quantitat/jornals	%	Finques	%	Mitjana Preu/jornal
Campa	7.736 ¹⁷	38,73	278	86,87	2.500-1.000 rs
Erma	627 ¹⁸	3,13	10	3,12	-1.000 rs
Bosc	480	2,40	6	1,8	-1.000 rs
Hort	65	0,32	13	4,06	+2.500 rs
Prat	11.039 ¹⁹	55,12	8	2,5	-1.000 rs
Vinya	27	0,13	5	1,56	-1.000 rs
TOTAL	19.974		320		

Si les dades del clergat són extrapolables a les altres propietats no eclesiàstiques, podríem dir que minifundi i latifundi conviuen i ho seguiran fent perquè l'adquisició de terres encara polaritzarà més la concentració de grans hisendats i petits pagesos.

Si distribuïm aquestes terres entre les comarques veurem que a les comarques muntanyenques, al Pallars Sobirà hi ha les terres del monestir de Lavaix amb propietats a Lareu, el Pont de Suert, Montiverri, però part d'elles es concentren a les comarques de la plana, sobretot el cas del monestir de Poblet amb terra campà repartida entre vint poblacions de l'Urgell, les Garrigues, el Segrià i la Noguera, de fet, com els altres ordes monàstics estudiats. Precisament les heretats de Poblet i les de Scala Dei ens distorsionen totes les estadístiques, ja hem vist abans que sis finques ja acumulen 3.932 jornals, i deu dels cartoixans sumen més de 6.000 jornals i són a la vegada finques comprades per negociants foranis, de la ciutat de Lleida o de Barcelona. Pensem que un percentatge alt de compradors adquirien les seves finques o bé a la població on residien o en una població propera, però és clar que aquests adquirien les finques més econòmiques i de mida reduïda, de fet, es tractava de la "seva terra", la que ells explotarien i treballarien diàriament, així doncs, el temps de desplaçament era important. Els diners bestrets són un percentatge anecdòtic de l'operació desamortitzadora a Lleida. Realment és fàcil pensar que els compradors que podien escollir les terres sense tenir en compte la distància eren ja grans o mitjans beneficiaris. Potser com més solvent era el nouvingut menys li interessaven les variables distància i preu. Ell, de fet, no conrearà la terra i pagarà en títols de deute públic, aquesta figura inverteix més del 75% dels diners i adquireix més del 65% de les terres.

17. Pensem que sis finques del monestir de Poblet ja sumen 3.932 jornals.

18. Una finca del monestir d'Escarp ja mesura 494 jornals.

19. Són els sis masos dels cartoixans de Scala Dei a Casteldans, avui terra campà regada pel Canal d'Urgell.

Preu de la terra

Un altre aspecte molt interessant que ens mostra el quadre II és el preu mitjà per jornal de terra que es pagava. Després de la guerra de Successió s'introdueix a Catalunya el cadastre. La percepció és directa i global, fixa i en metàl·lic. Gravava tant la propietat rústica com la urbana, les rendes, el bestiar i la mateix persona. La consulta del cadastre és un bon retrat de l'època malgrat les dues formes d'ocultacions habituals: absoluta (declarar menys quantitat de terra) i relativa (devaluar la qualitat de la terra). Crec que en el cas de les terres desamortitzades l'ocultació deuria ser doble. A priori hem de dir que el preu de taxació respon bastant a les característiques del tipus de terra posada a la venda, així una terra de regadiu es cotitzava cinc vegades més que una de secà, una vinya set vegades més que una erma, i trenta més que un bosc. Si ens movem entre xifres extremes l'horta de regadiu valia seixanta-dos vegades més que la terra erma. Hem classificat el preu de la terra en tres grups:

Més de 2.500 rals/jornal.

Entre 2.500-1.000 rals/jornal.

Menys de 1.000 rals/jornal.

Dins el primer grup situem solament l'horta de regadiu, es tractava de petites peces de menys d'1 jornal situades prop dels rius i que podien arribar a preus de 6.000, 12.000 o més. Habitualment eren rematats ràpidament i el seu preu de remat duplicava en escriu el de cotització. Aquest fet ja és un indicador de la cobejança que deurien despertar aquest tipus de terrenys.

Entre els 2.500 i els 1.000 rals/jornal, ja era un marge de preus assequible per a més gent, de fet els preus anteriors només es podien mantenir en petites peces. En aquest grup trobarem la terra campa de secà i regadiu, l'horta de secà i la vinya. Però cal distingir el tipus de propietat, sovint la gran propietat i la petita no tenen res a veure, ni en la seva forma d'explotació ni en la seva composició de conreus, ni tan sols els rendiments són semblants. Aquesta atomització de finques petites i molt petites predomina a l'Urgell, la Segarra i el Segrià, en canvi a les Garrigues, el Solsonès i als Pallars el paisatge i els conreus són diferents, hi predomina l'ordi i el sègol, i la vinya sempre omple bancals o associada a llegums i oliveres. En general, en aquest segon grup de preus encara es tracta de parcel·les petites i preus alts, tot plegat feia difícil l'entrada del petit pagès a la compra de terres.

El tercer grup de preus, menys de 1.000 rals/jornal solament engloba terres ermes, prats i boscos. No hem de confondre els erms amb els anys que la terra es troba en guaret. Aquesta precisió no la registren les fonts que hem utilitzat, no sabem amb quina intencionalitat s'ha pogut confondre. Les grans finques ermes són alguns masos de Casteldans de Scala Dei i algunes peces segarrenques del monestir de Montserrat. Amb el prat passava el mateix, el monestir de Poblet i els cartoixans tenien grans prats que a més se subhastaren en lots sencers, és clar, tot i que el jornal sortia a uns 370 rals, difícilment es podia adquirir una gran finca.

Malgrat tot, el tipus de terra somniada pel pagès era la terra campa i horta i aquestes hem vist que li eren realment inaccessibles. A més, els preus de les terres desamortitzades eren superiors al preu de la terra habitual, tot i que el mercat de terres era reduït fins ara.

Però si les terres desamortitzades són cares, els contractes de conreu cada vegada tenien una durada més reduïda, el crèdit era més restringit... el pagès certament havia quedat reclutat en una nova forma d'explotació de la terra sense pronunciar-se.

Finques urbanes

Un capítol sovint menystingut és el de les finques urbanes, el ventall de finques posades a la venda és variat, però podem agrupar-les en dos àmbits: les destinades a l'habitatge, entre les quals cal esmentar convents, cases, castells, i les finques dedicades a activitats econòmiques, molins d'oli i farina, forns o fàbriques. També trobem la combinació casa-terra, hort-convent, o hisendes i heretats on no hi manca de res, casa, terra, horta, celler, trull, cup, palleres, magatzems, molí i quadres.

Una vegada decretada l'exclaustració el clergat regular no tingué més remei que fugir, força convents quedaren a la venda, foren convertits en fàbriques, cases, escoles, hospitals, teatres, jutjats, diputació, magatzems o van ser utilitzats per a nous plans urbanístics si calia obrir un carrer o eixamplar una plaça.

D'edificis monàstics posats a la venda a Lleida, solament trobem el de Lavaix, el dels bernats de la Granja d'Escarp, els premonstratesos de les Avellanes i el de Gerri de la Sal. Els més rics tornaven a ser els cartoixans, que a la vegada no solament tenien més cases sinó també més molins i forns ubicats a Lleida ciutat i a Castellans, on disposaven de disset finques de característiques variades. De fet, cada peça ja tenia el seu comprador potencial, res a veure amb els castells o molins, destinats als grans beneficiaris. Naturalment l'escomesa no va dirigida a tot tipus de compradors, els rics excel·leixen diguem-ne en finques relacionades amb diferents sectors econòmics, molins, forns, salines, o bé alguns convents per a dedicar-los a activitats d'aquesta mena. De fet, el convent sempre fou una peça incòmoda de vendre i, per tant, s'utilitza per a equipaments o urbanisme (obrir nous carrers). En ambdós casos el convent solucionarà les dues urgències del segle XIX: la modernització de les ciutats i la manca d'edificis dedicats a usos públics.

QUADRE III. FINQUES URBANES DELS ORDES MONÀSTICS

Orde monàstic	Finques urbanes	Taxa	Remat	Cotització
Cartoixans	38	735.972	939.751	128
Benets	12	669.774	1.301.335	194
Cistercencs	18	457.653	527.545	115
Premonstratesos	4	118.000	135.000	113
TOTAL	72	1.981.399	2.903.631	146

La cartoixa de Scala Dei comptava amb trenta-vuit cases, vuit molins, a banda de forns, palleres i corrals. El monestir de Poblet disposava de disset finques variades, des de cases a l'Urgell fins a molins, corrals, un castell a l'Albagès i un convent a Algerri. Els altres ordes ja són més discrets, ens agrada esmentar els dos edificis conventuals, un a les Avellanes i l'altre a Gerri de la Sal i les quatre salines de Gerri de la Sal, a banda de les grans heretats on hi ha totes les dependències.

D'aquest segon grup de monestirs voldria destacar el cas dels premonstratesos de les Avellanes. El seu convent se subhastava el 1843 per una quantitat irrisòria, 103.400 rals, adquirida per Manuel de Oviedo Gil de Madrid, ara governador de Lleida. La seva vídua aviat el vengué al general José Manrique de Lara y Martínez, i el 1906 va passar a mans del banquer lleidatà Josep Santesmases i Pujol, qui malmeté els sumptuosos sepulcres fins aleshores respectats dels comtes d'Urgell Ermengol VII i la seva esposa Dolça, i d'Ermengol X i Àlvar de Cabrera, germà seu. Va ser pactada la venda il·legítima amb un antiquari de Vitòria, Luis Ruiz, per la ridícula quantitat de dotze mil pessetes. A desgrat del majordom del convent, Josep Utgé, veí de Vilanova de la Sal, i per ordre escrita del senyor Santesmases, una nit foren desmuntades les làpides i seguidament dutes a Vitòria. El fet va suscitar moltes interpellacions a les Corts, però els embolics de la política d'aquella etapa van dur com a seqüela el silenci i l'oblit. Les despulles dels comtes no eren negociables i varen ser guardades a la parròquia de Vilanova de la Sal fins al 1967 que tornaren al monestir de Bellpuig de les Avellanes. Els sepulcres es troben encara avui al Museu The Cloisters de Nova York.

A Gerri de la Sal el convent va ser destruït pels mateixos milicians i l'església s'usava per al culte i part del claustre per a fàbriques, però el torrent d'Enseu va anar erosionant els fonaments de tot l'edifici.

Els molins eren un tipus de finca que implicava una despesa gran, de fet era una font d'ingressos important de l'època. El monestir de Poblet comptava amb dos molins d'oli i dos de farina. Un molí d'oli a Tragó de Noguera adquirit per Jordi Camarasa, es cotitzà a 537 i fou la finca urbana que arribà a una xifra de cotització més elevada. L'altre molí d'oli era al Cogul i fou comprat per Ignasi Girona; els de farina, situats al Cogul i Verdú, foren rematats per

Ramon Mestres. Els cartoixans tenien un molí d'oli i un de farina a Castellldans rematat per Ignasi Girona i Joan Viladot, precisament serien ells mateixos qui comprarien els molins del monestir de Montserrat a Cervera i Artesa de Segre. Observem l'especialització d'alguns personatges que arriben a concentrar sis molins. És interessant esmentar la rapidesa amb què es remataven les finques urbanes i l'aparició del gran comprador d'aquestes peces que sovint rematava mitjançant intermediari.

Pel que fa a les cases habitualment ubicades enmig de les poblacions o als afores, els ordes religiosos es dedicaven a llogar-les exigint un preu mensual per pis, o bé un preu diari o setmanal per habitació. Tot plegat dóna la impressió que deuriem ser una mena d'hostals per a gent transeünt. De vegades aquestes cases eren arrendades de forma curiosa: pisos, habitacions, golfes, soterranis, cellers... de manera que un sol edifici donava uns quants lloguers. De vegades en el mateix contracte de remat de la finca subhastada ja s'expressa el nom del llogater, el preu i els anys de contracte. Els contractes acostumaven a durar entre tres i cinc anys i ara seran cobrats pels nous compradors.

Amb la informació de les finques urbanes subhastades difícilment podrem saber el preu del sòl urbà en aquells moments. Les cases sovint es presenten sense gaire precisió, no s'esmenten les mesures... de tota manera cal tenir present que som davant d'una transacció de béns especial (béns desamortitzats) i no una simple operació de compra-venda. Ara bé, l'aparició d'aquestes finques al mercat va condicionar el mercat immobiliari del moment? De fet som davant d'una oferta de finques interessant a preus crec que baixos.

Les cases són valorades en conjunt i són expressades en pams de façana i de profunditat de cada immoble. Les mides de la façana són força fiables, però la profunditat no tant; d'entrada perquè les cases no tenen forma regular i en segon lloc perquè de vegades el corral o l'hort es descompta. Tampoc no queda clar, si la casa fa cantonada, quina cara consideren la façana.

A l'hora d'efectuar les valoracions deuriem seguir els criteris habituals en aquests casos: dimensions de l'edifici, qualitat de la construcció, estat de conservació i també el tipus de barri o carrer si es tracta d'una població mitjana o de la ciutat de Lleida. Tota la informació recollida sobre els preus ens permet observar tres tipus de preus de compra:

—Els de la ciutat de Lleida,²⁰ els més cars de la província amb barris o illes de preus que poden oscil·lar entre 108-154 rals/m², segons si la casa és petita-mitjana o benestant. Les cases tenien un preu total de 10.000 a 25.000 rals.

—Els de poblacions mitjanes com Balaguer que es mouen entre 50 i 100 rals/m². En aquest cas el cadastre de 1848 ens ha ajudat força i ens ha orientat sobre els preus dels carrers propers a la plaça Mercadal. És clar, en aquests indrets hi havia cases benestants com la del marquès de Santa Cruz o Antoni de Portolà

---

20. Aquestes dades s'han pogut esbrinar gràcies a les cases dels ordes religiosos regulars i de les cases dels cartoixans a la ciutat, sempre situades en carrers cèntrics.

amb lloguers superiors a 90 rals/mes. Al voltant dels 10.000 rals es mouen part de les subhastes de les cases.

—Els de poblacions petites com el Vilosell, Sanaüja, Albesa o Juneda de 30-50 rals/m² segons el tipus de casa, i els lloguers al voltant de 10-20 rals/mes segons la casa. En aquest cas, per sota els 5.000 rals ja es podia gaudir d'un habitatge i per 10.000 rals d'una casa benestant.

Tot aquest ball de xifres ens porta a una reflexió, quina deuria ser la punció en el sou de cada treballador el pagament del lloguer de la casa? Si considerem que el salari agrícola era de 5 rals a mitjan segle XIX a la zona rural lleidatana, el lloguer s'endua la xifra següent segons el tipus de casa o de població:

- Casa petita de població petita, el 12,30%.
- Casa petita en població mitjana, el 14,61%.
- Casa mitjana de població petita, el 13,84%.
- Casa mitjana de població mitjana, el 19,23%

Certament les xifres són interessants, però a Barcelona el lloguer d'un pis petit ja li hauria suposat el 17,78% a un obrer que aleshores cobrava 8 rals, per tant, potser es malvivia menys al camp.

Pel que fa als compradors de grans cases o de moltes cases per a llogar-les voldria afegir que la figura de l'especulador a Lleida encara no la podem detectar, es tractava de negociants que diversificaven els seus negocis, però a Lleida els permisos d'obres i l'exemple de la ciutat comencen a sorgir cap al 1870.

Censals

Pensem que el mitjà de crèdit de l'antic règim funcionava per les dues bandes, el censalista (prestatar) tenia una oportunitat d'esmerçar uns diners i alhora controlar-los, i el censatari (que demana el préstec) trobava una oportunitat per satisfer les seves necessitats pecuniàries. De fet tothom es trobava entrampat en la teranyina censalista, tots els grups socials, per bé que hi havia especialització de creditors segons l'import del censal.

A partir del 29 de juliol de 1849 s'anuncia el remat o redempció de censals dels ordes religiosos lleidatans. Hauríem de fer un esforç i pensar que a l'antic règim hi havia censals prestats de cinquanta, setanta i fins a cent anys. Crec que convindria relacionar les dues activitats del clergat, la de propietari de finques i la de prestamista. A partir d'ara se'ns ocorre tota una sèrie de qüestions relacionades amb aquest tema: els ordes religiosos més rics són també els creditors habituals? Els indrets geogràfics amb més béns desamortitzats són els que reuneixen més censals per vendre o redimir? En principi no hi ha relació entre els ordes monàstics més prestamistes i els grans propietaris, dona la impressió com si el crèdit fos una especialització de determinats ordes religiosos. Al quadre IV les monges de Vallbona apareixen com una casa censalista important, però l'import mitjà dels censals era més alt entre els monestirs de Lavaix i Santes Creus que el del

mateix monestir de Poblet o els cartoixans. També cal matisar la relació directa entre comarques amb més terres desamortitzades i més censals per a vendre, a la plana el clergat és més propietari de finques i a les comarques muntanyenques els ordes religiosos són més prestamistes que propietaris. És clar, hem de valorar els censals no solament en xifres absolutes sinó també en la seva capitalització.

Fixeu-vos, en el quadre IV, en el nombre de censals i el seu capital en rals de bilió.

QUADRE IV. CENSALS PRESTATS PELS ORDES MONÀSTICS A LLEIDA

Orde monàstic	Censals	Capital en rals	Mitjana/censal
Monestir de Poblet	294	542.666	1.845,80
Monestir Santes Creus	77	212.494	2.759,6
Bernats de Lavaix	71	212.111	2.987,47
Bernats d'Escarp	87	230.640	2.651,03
Bernades de Tamarit	56	132.430	2.364,82
Vallbona de les Monges	199	484.848	2.436,42
Benets de Gerri	31	37.242	1.201,35
Monestir Montserrat	432	837.532	1.938,73
Cartoixans	246	497.247	2.021,32
Premonstratesos	2	4.266	2.133
TOTAL	1.495	3.191.476	2.134

Amb tot, ens queden temes oberts per a debat, per exemple, quina incidència va tenir la dissolució dels ordes religiosos per als censataris? Quines institucions s'encarreguen ara del crèdit que abans canalitzava l'església?

SEGONA PART

Cotització

La xifra mitjana de cotització per les finques rústiques a Lleida és del 162% i de les finques urbanes del 169% les del clergat regular i 147% les del clergat secular, ambdues xifres són les més baixes de Catalunya i entre les més baixes d'Espanya. Ara bé, si ens fixem en el cas dels ordes religiosos monàstics la cotització mitjana és de 180% per les finques rústiques, o sigui més alta que la mitjana lleidatana, però les monges de Vallbona arriben a 243% i el monestir de Poblet

a 220% com ja hem vist al quadre I. Naturalment es tracta de finques d'unes dimensions i qualitat millors que la mitjana i, per tant, cobejades per compradors foranis a la província.

En aquella situació, és obvi que les finques més buscades són també les que es remataven ràpidament, per això els anys de més animació són els compresos entre 1842-1844. No oblidem que a l'hora de decretar l'exclaustració i la desamortització la primera guerra carlina era un fet que distorsionava la vida del país. Una vegada finalitzada, aquests anys foren els de més animació desamortitzadora i els anys en què hisenda ingressava part dels diners bestrets en tota l'operació.

Pel que fa a la distribució de la cotització comarcal, la comarca amb una oferta de terres més elevada és les Garrigues, la de més finques és la Segarra, però la cotització més elevada es troba a l'Alt Urgell.

Compradors

Es tracta d'un dels apartats més suggestius en els treballs sobre la desamortització. De fet ens trobem una mica amb el que ja hem descrit en els apartats anteriors. Si l'estructura de la propietat a la Lleida del segle XIX es caracteritzava per una gradual microparcel·lació, mentre que, d'altra banda, encara romanien parcel·les de grans dimensions, el resultat de la desamortització havia d'orientar-se cap a la consolidació d'aquestes estructures. D'antuvi hem vist que els rendiments són baixos, que les terres subhastades eren en part prat, campa de secà i erms, i per si això fos poc, hem comprovat que els rendiments de les terres del clergat són encara més baixos que els declarats en una font oficial.²¹ Davant aquesta anàlisi hom pot pensar qui podia accedir, o bé a qui podia interessar aquesta oferta de terres si conjuntalment estem en un moment en què les fonts de crèdit hipotecari han minvat. Caldria esbrinar qui són els grans compradors i què compren, la seva forma de pagament (vals reials o en metàl·lic), el tipus de remat (directe o intermediaris), si actuen sols o bé en societats... D'altra banda, no es pot oblidar l'ampla gamma de beneficiaris que el projecte de Mendizàbal contemplava i que, d'alguna manera, aprofiten l'avinentesa.

Habitualment sempre s'analitza el veïnatge, el grup social del comprador, el nombre d'adquisicions, la forma de pagament i si pertany a grups socials urbans o rurals, però cal aprofundir en el paper que juguen aquests personatges dins el seu medi social. De vegades un comprador adquireix ben poca cosa, i en canvi, resulta enormement afavorit de la desamortització.

Generalment s'admet que la burgesia és la gran beneficiària del procés desamortitzador, i de fet si fem una lectura ràpida ho és. Aquestes 320 finques foren adquirides per trenta-set persones o societats, tots ells d'aquest estament burgès i propietari.

---

21. Segons l'estudi de la Cartilla de Evaluación de Balaguer de 1848, el rendiment de la terra era superior al de les terres del clergat per les mateixes dates.

Però abans, ens agrada destacar una figura que sense comprar res també es beneficia de l'operació desamortitzadora, és el cas de l'intermediari. Al voltant de les subhastes es teixia una complexa xarxa d'amistats personals, parentius, societats que remataven terres d'altri. Àdhuc de vegades aquests intermediaris s'intercanviaven el paper. Dels trenta-set compradors hem localitzat deu intermediaris, sis dels quals compren terra i quatre no. Així s'adquireixen el 20% de les finques, que suposen el 52% de la terra comprada i el 55% dels diners bestrets.

Uns altres oblidats són els que poden redimir el cens i així fer-se amb el domini total. O bé el cas dels que tenien terres en mans d'un beneficiat i així recuperen aquelles terres per al patrimoni familiar.

Entre els hisendats rurals deuria tenir èxit el fet de poder acudir al remat pel cobrament dels drets senyorial, com l'onzè, el sisè, l'herbatge o el lluïsmo. No hi manquen noms com Marià Agelet de Lleida o Jaume Ceriola de Barcelona.

Pel que fa als compradors de terra, aquí el buidatge exhaustiu de les subhastes ens mostra una polarització dels beneficiaris, és a dir, "molta terra per poca gent, molta gent per poca terra", però a més en el cas lleidatà podríem afegir un altre aforisme, "part de les terres les adquiriren els barcelonins, part de les finques els lleidatans". Aquests grans beneficiaris foranis sovint rematen mitjançant un intermediari, a Lleida no hi manquen els noms de la gran burgesia barcelonina com Ignasi Girona, Jaume i Josep Ceriola, el marquès de Remisa, Jaume Mestres, Francesc Murlans o els negociants lleidatans que després formaran part de la política local o provincial lleidatana. Com hem vist anteriorment en l'apartat de descripció de finques rústiques i com podrem observar tot seguit a les biografies següents, trobarem diputats liberals i conservadors, alcaldes i governadors. La burgesia és, sens dubte, la classe social interessada a accedir a la propietat. Representa un 32% dels compradors, adquireix el 44% de les finques i paga el 72% de l'import mogut en tota l'operació desamortitzadora. Els propietaris (entre els quals hem afegit els que apareixen als protocols notariais com a hisendat, pagès o propietari, de vegades de forma aleatòria) representen el 61%, compren el 47% de les terres i hi esmercen el 20% dels diners. Segons aquestes xifres hom pot dir que el mateix percentatge de finques han recollit els propietaris i la burgesia comercial, ara bé, aquests darrers hi aportaren una xifra molt més important de diners, de fet es quedaren les finques millors²² i sobretot part de la terra.

Set persones esmercen més d'un milió de rals de bilió cada una en l'adquisició de finques a la província de Lleida, aquests personatges són: Ignasi Girona, Lluís Vandembosche, Francesc Murlans, Jaume Mestres, Pau Figuerola, Jaume Torrents i Gaspar Remisa. Un segon grup quedaria format per compradors que mouen entre mig milió i un milió de rals: Maties Gual, Albert Camps, Manuel de Oviedo, Jaume Ceriola, Joan Baptista Roca, Josep Safont, Manuel Tubau, Francesc Puig i Coll i Ramona Serrés. Així doncs, si resseguim les biografies i les compres dels

---

22. En el sentit de grans extensions, malgrat que la seva qualitat potser no era excel·lent.

grans beneficiaris, encara podem afegir un altre aforisme, “els lleidatans compren terres bones i cares i els foranis, moltes i barates” (sobretot si tenim en compte el preu del jornal).

Dels trenta-set compradors ens agradaria destacar les principals biografies per tal de poder documentar el retrat dels nous personatges que ara ocuparan el poder econòmic i polític a la província,²³ són per ordre alfabètic:

Marià Agelet, comerciant de Lleida, tractant de carns i arrendador de prats per abastir les vaques. Els Agelet reberen de la reina Isabel II el títol de comtes de Vinatesa. El seu fill Miquel Agelet i Besa fou diputat liberal el 1876 i el seu nét fou el poeta Jaume Agelet i Garriga.

Bonaventura Benavent, hisendat de Gerri de la Sal, formava part de la comissió per a la construcció del ferrocarril Espanya-França per la Noguera Pallaresa el 1880.²⁴

Albert Camps, comerciant de Lleida, accionista del ferrocarril Barcelona-Saragossa. El seu fill, Albert Camps, fou diputat republicà el 1868.²⁵

Jaume Ceriola i Castellà, resident a Agramunt i Barcelona, entre els seus negocis hi havia La Fabril Algodonera²⁶ de la qual n'era el soci majoritari, també era el primer accionista del ferrocarril Barcelona-Martorell, soci fundador de la carretera Camino de Hierro del Centro, vocal i soci de La España Industrial.²⁷

Pau Figuerola, de Lleida, comerciant i accionista del Canal d'Urgell.²⁸ Adquirí terres, molins i cases de la cartoixa de Scala Dei a Castellldans amb Ignasi Girona i altres finques del monestir de Poblet. Hi esmerçà la xifra d'1.067.344 rals i en l'adquisició de censals 812.277 rals, de manera que se situa entre els grans compradors lleidatans.

Ignasi Girona Targa, important comerciant barceloní nascut a Tàrrrega el 1782 i des de 1822 apareix a Barcelona amb una solidesa econòmica important potser acumulada amb diners procedents de la venda de blat.²⁹ Adquirí béns de la desamortització de Barcelona, però l'Urgell fou el seu interès bàsic, potser amb vistes a un canal de propera construcció. Efectivament, el 1852 havia caducat la concessió inicial per a la construcció del canal formada per Jaume Ceriola, Josep Salamanca i Gaspar Remisa i ara el govern atorgà la nova i definitiva a Girona germans i Clavé i Cia de Barcelona i el 1853 s'anomenà la Sociedad Anònima del Canal de Urgel. Participà també en l'ampliació del port de Barcelona, en la

23. En aquesta llista hem prescindit dels personatges que són grans compradors, però que no ens aporten cap més dada pel que fa a la definició de les oligarquies locals i provincials, seria el cas de Lluís Vandembosche i la Societat Belga que desemborsaran 1.899.695 rals i adquiriran 3.532 jornals de terra, però ho revendran aviat i es desentendran de Lleida.

24. LLEDÓS i MIR, Miquel. *Història de Tremp*. pàg. 342.

25. LLADONOSA, J. *Història de Lleida*. Vol. 2, pàg. 736.

26. Benavent de Barberà, P. Macià Vila Meteu. Reus, 1966. Hem manllevat la informació de Pere Anguera a “La burgesia del camp de Tarragona al segle XIX” a *Jornades d'estudi sobre la burgesia catalana*. Barcelona, gener, 1993.

27. *Diario de Barcelona*. 13 de febrer de 1847.

28. *Diario de Barcelona*. 24 de març de 1852.

29. SEGARRA, J. M. *Història de Tàrrrega*. Vol. 2, pàg. 384.

construcció ferroviària Barcelona-Portbou.³⁰ Figurava al número 12 de la “Lista de Mayores Contribuyentes de Barcelona” i al número 19 a Lleida. Rematava diferents finques rústiques i urbanes de diferents ordes religiosos, ara ens interessen les del monestir de Montserrat, la hisenda Condals a Cervera i molins d'oli i farina del monestir de Poblet. Fou un dels grans beneficiaris de les subhastes lleidatanes.

Gregori Ibarz o Ibars Foix de Mequinensa. Ministre “andador” segons l’“Estado de Ynfanzones de 1835” guardat a l’Arxiu Municipal de Mequinensa. Adquirí les propietats dels bernats d’Escarç, de fet el seu pare tenia els drets senyoriais d’aquestes terres, excepte els fems que estaven arrendats a Marià Quer d’Aitona.

Jaume Mestres Cendrós, de Barcelona, comerciant i diputat, formava part de la junta d’accionistes per a la construcció del canal d’Ugell. Ja hem vist el seu remat de la finca Torre Neral, que després vendrà a Ignasi Girona i formarà amb els béns del bisbat de Solsona (adquirit per Jaume Ceriola) el Castell del Remei i l’heretat Tarassó, que es convertirà en la primera finca regada pel Canal d’Ugell el març de 1862.³¹ També invertí més d’un milió de rals en tota l’operació desamortitzadora.

Ramon Mestres Cendrós, germà de l’anterior i resident a Agramunt. Ambdós accionistes del canal d’Ugell,³² era dels grans contribuents de la província de Lleida i va comprar terres, cases, horts i un convent, de vegades actuava en societat amb Manuel Tubau o amb Jaume Sala, i de vegades comprava individualment.

Francesc Montfort de Torrent de Cinca, hisendat important de la província d’Osca. El 1833 començà una activitat de criar cucs de seda amb mètodes molt avançats d’inspiració europea. Prop del riu Cinca plantà boscos de la millor morera espanyola, abans, però, va construir un mur a la vora del riu per evitar inundacions. Va instal·lar màquines de filar i teixir la seda, activitat que el convertir en un empresari modèlic mereixedor el 1844 de la creu de comanador del Reial Orde d’Isabel la Catòlica.³¹

Josep Antoni Morlius, de Lleida, comerciant, prestamista, propietari del Mesón Morlius, governador de la província el 1846, accionista del canal d’Ugell, del ferrocarril Barcelona-Saragossa, del ferrocarril Reus-Tarragona i administrador dels béns de la comanda de Sant Joan de Jerusalem a Lleida.³⁴

Francesc Murlans Torres, resident a Barcelona i Madrid,³⁵ comerciant i hisendat, adquirí béns desamortitzats en diferents províncies.

Joan Puig i Coll era comerciant i hisendat d’Agramunt, accionista del canal d’Ugell i pertanyent a diferents organitzacions de caràcter filantròpic com la Ger-

30 *Diario de Barcelona*, 12 de maig de 1852.

31 MATEU-RIPOLL-VALLVERDÚ, *El tesor dels canals d’Ugell*, pàgs. 23 i ss.

32 *Diario de Barcelona*, 12 de maig de 1852.

33 *Diario de Barcelona*, 25 de febrer de 1844.

34 VICEDO, E. *Notes sobre la integració...*, pàgs. 171-173.

35 BARRAQUER, C. *Las casas de religiosos...*, vol. 2, pàg. 283.

mandat de la Sang.³⁶ El seu germà Francesc residia al Poal i el 1850 fou alcalde de Lleida,³⁷ hisendat i comprador de finques de diferents tipus.

Marià Quer, resident a la Granja d'Escarp i a partir de 1846 a Lleida. Hisendat i diputat conservador el 1876. Formava part de la junta gestora per a la construcció del ferrocarril Espanya-França per la Noguera Pallaresa.³⁸ Va comprar finques de diferents ordes religiosos, entre ells de Scala Dei.

Gaspar Remisa Miarons, hisendat i negociant, no afegirem detalls de la seva biografia ja prou estudiada,³⁹ solament cal dir que a la província de Lleida Francesc Murlans vetllava pels seus negocis, des de remats de finques fins a arrendaments diversos. També figurava entre els promotors del canal d'Urgell, tot i que morí el 1847.

Manuel Tubau, de Lleida, notari i accionista del canal d'Urgell.⁴⁰ Gran comprador de tot tipus de finques i censals a Lleida. Sovint formava societat amb Jaume Sala i Ramon Mestres per rematar diverses finques.

Aquest grup catalogat com a hisendats i negociants seran els que impulsaran els grans projectes de la província de Lleida, hem vist a les seves biografies com figuraven com a accionistes del canal d'Urgell i alguns d'ells defensaran el projecte a Madrid davant diferents governs, cal tenir en compte que el canal regaria posteriorment les seves terres. També posaran en marxa i compraran accions en diferents línies ferroviàries: Espanya-França per la Noguera Pallaresa, Reus-Tarragona i Barcelona-Martorell.

El fet que els beneficiaris fossin els burgesos i els propietaris, i que tard o d'hora un grup forneix l'altre de gent (sovint alguns comerciants acaben identificant-se com a hisendats), ens està mostrant una aliança entre la classe agrària benestant i la burgesia industrial i comerciant. S'estava gestant un procés d'inserció agrícola en l'òrbita de l'economia de mercat. Una de les idees més clares de la burgesia fou eixamplar el seu patrimoni. Quan això no fou així, afavorí altres grups. Així intentava harmonitzar amb aquests altres grups i acostar-los a l'estat burgès. Al capdavall si la burgesia no hi participà més activament, és una conseqüència de les finques posades a la venda.

En síntesi la reforma agrària liberal ha suposat per damunt de tot un canvi radical en la naturalesa de la propietat. La burgesia ha estat la gran beneficiària d'aquesta revolució, que a la llarga, és la seva.

36. *URTX*, volum, pàg. 107.

37. *Diario de Barcelona*, 5 de juliol de 1850.

38. LLEDÓS I MIR. *Història de Tremp...*, pàg. 342.

39. VICENS VIVES-LLORENS, M. *Industrials i polítics...*

40. *Diario de Barcelona*, 12 de maig de 1852.

BIBLIOGRAFIA

- BARRAQUER I ROVIRALTA, Cayetano. *Los religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Impresión F. J. Altés. Barcelona, 1917. 4 vols.
- CANAL DE URGEL. Memoria leída en la Junta ordinaria de señores accionistas celebrada en abril el 1871. Barcelona, 1871 (Arxiu Junta de Comerç, Biblioteca de Catalunya).
- CHAIÀNOV, A. V. *La organización de la unidad económica campesina*. Nueva Visión. Buenos Aires, 1974.
- CONGOST COLOMER, Rosa. "De pagesos a hisendats: reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona" dins *Jornades sobre l'estudi de la burgesia catalana al segle XIX*. Universitat Pompeu Fabra. Barcelona, 1993.
- FONTANA LÁZARO, Josep. "La crisis agraria de comienzos del siglo XIX y sus repercusiones en España". Dins *Historia Agraria de la España Contemporánea*. I. Editorial Crítica. Barcelona, 1985, pàgs. 103-129.
- GALITÓ PUBILL, Miquel. "La desamortización durante el abadiato de fra Pedro Carrera Torrent, último abad de Santes Creus". Revista *Yermo*, núm. 14. Santa Maria del Paular, 1976.
- GARRABOU SEGURA, Ramon. *Salarios y proletarización en la agricultura catalana de mediados del siglo XIX*. Hacienda Pública Española, núm. 108-109. Madrid. 1987.
- HERR, Richard. "El significado de la desamortización en España". *Moneda y Crédito*, núm. 131. Madrid, 1974.
- LLADONOSA PUJOL, Josep. "El Canal d'Urgell, font de riquesa". *Serra d'Or*, any VIII, núm. 2. Barcelona, 1966.
- *Història de Lleida*. Ed. Camps Calmet. Tàrraga, 1973. 2 volums.
- LLEDÓS MIR, Miquel. *Historia de la antigua villa hoy ciudad de Tremp*. Barcina. Barcelona, 1977.
- MADOZ, Pascual. "Catalunya" al *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones en ultramar*. Curial, Barcelona, 1985, 2 volums.
- MATEU GIRALT, Jaume. *La pagesia urgellenca abans del canal*. Fundació Salvador Vives Casajuana. IEI. Diputació de Lleida. Editorial Rafael Dalmau. Barcelona, 1982.
- MATEU, Jaume; RIPOLL, Josep; VALLVERDÚ, Josep. *El tresor dels canals d'Urgell*. Pagès editors. Lleida, 1996.
- ROVIRA GÓMEZ, Salvador. *La desamortització del béns de l'Església a la província de Tarragona (1835-1845)*. Diputació Provincial de Tarragona. Institut Estudis Tarragonins Ramon Berenguer IV. Núm. 57. Tarragona, 1979.
- SANS TRAVÉ, Josep M. *Història del Tallat*. Virgili&Pagès. Lleida, 1986.
- SOL CLOT, Romà; TORRES GRAELLS, Carme. *Història d'un canal: 1147-1974*. Editorial Artis. Lleida, 1974.

SOLSONA SORROSAL, Carme. "La desamortització eclesiàstica a l'Urgell 1838-1851". *URTX*, 5. Tàrrrega, 1993.

— *La desamortització eclesiàstica a la província de Lleida 1838-1851*. Tesi doctoral. Universitat de Lleida, 1994.

TELLO ARAGAY, Enric. "En els orígens de la Catalunya pobra: règim agrari i comercialització rural a la Segarra de l'Antic Règim". Dins *Terra, Treball i Propietat*. Crítica. Barcelona, 1986.

VICEDO RIUS, Enric. "Propietat i renda senyorial a les terres de Lleida en el marc del procés de creixement agrari (segle XVIII)". A *Terra, Treball i Propietat*. Crítica, Barcelona, 1986.

VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Edicions 62. Barcelona, 1965, 4 volums. 2a edició.